

JŪRATĖ SPRINDYTĖ

Konstruktivusis Kudirka, arba pozityvizmo dozė krizėms įveikti

Įsijautimas į krizes jas tik gilina. Net ir paprastas menkas veiksmas / konstruktivus judesys – mažina ir tolina. Vinco Kudirkos figūra, kaip Vaižganto, Kosto Korsako ar Vytauto Kavolio, apibrėžia ne tik ištisą kryptį lietuvių kultūroje, bet ir tam tikrą individo laikysenos modelį (specialiai miniu skirtingų pažiūrų žmones, norėdama pabrėžti patį laikysenos aktyvumą), kitaip tariant, kai drįstama rinktis, veikti ir už tai atsakyti.

Pozityvizmo sąvoka šiandien pasitelktina nebūtinai paisant griežto istorinio turinio, ji turi dėkingą pozityvo ar pozityvumo konotaciją. Dauguma tyrėjų Kudirkos pozityvizmą laiko XIX a. pabaigos Lenkijoje dominavusios pasaulėžvalgos atšvaitu, perimtu studijuojant mediciną Varšuvoje. Šiuo atveju svarbi ne reiškinio genezė, bet pati nuostata. Pozityvizmas skelbė, kad tautai tarnaujama dabarty reikalingu realiu darbu, nesvarbu – politiniu, ekonominiu ar kultūriniu. Tai kritiškas, nesentimentalus, nepatetiškas santykis su tikrove ir praktinis jos keitimas. Pozityvizmas man rūpi kaip veiklos programa ir veiklos metodika, kaip savimeilės atsisakymas, dabar vadintume – *ego* anuliavimas arba pajungimas bendram reikalui, nesavanaudiška savęs dovana kitiems.

Kudirka buvo analitiško proto socialinis kritikas ir veikiantis praktikas. Kavolis Kudirkos atveju tai vadina „gana ‚protestantiškais‘ motyvais, turinčiais socialinio rūpesčio elementų“¹ ir grindžia Maxo Weberio kalvinistinio mentaliteto analize. Eilėraščio eilutes:

Kol dega krūtinėj šventa ugnis toji,
Kur traukia prie darbo ir duoda tiek vieko

Kavolis traktuoja kaip šventumo identifikaciją su darbingumu ir naudingumu šioje žemėje. Čia tiktų prisiminti ir Vandos Zaborskaitės panašiai interpretuojamą

1 Vytautas Kavolis, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 43.

Motiejaus Valančiaus realią veiklos politiką, tam tikrą jo fasadinę flirtą su caro valdžia vardan apčiuopiamų rezultatų, spausdinant ir gabenant lietuvišką spaudą.

Dabar panašus pozityvistinis nusiteikimas laikomas atgyvena, neatitinkančia šios epochos tendencijų. Nūdien regimas veiklumo potencialo nepakankamumas, todėl Kudirkos ištvėrmė ir darbai yra puikus atspirties taškas vertinant šiandienos mūsų mentaliteto ir praktinių veiksmų būklę.

Dar XX a. 9-ojo dešimtmečio viduryje Vytautas Rubavičius lygino postmodernizmą su postkomunizmu, kadangi subjektas ir Vakaruose, ir sovietiniuose Rytuose buvo ne suverenus, o priklausomas. Postmodernizmas postuluoja, kad negali būti pozityvaus, įtvirtinančio turinio, juolab atvirų teiginių apie būtį, realybę, žmogų ir tiesą, o įsivyravusi ironija ir autoironija yra būdas kiekvienoje diskurso vietoje paneigti išsikristalizuojančią prasmę². Ironija, šmaikštumas ir žaismė, kurie laikytini nuolatinės abejonės ir vertybinio mirguliavimo išraiška (drauge ir bet kokio konstruktyvumo priešprieša), dabar yra tapę gero tono ar net gyvenimo stiliaus atitikmeniu, taip pat vyraujančia visų meninių diskursų stilistine raiška. Hedonistinė visuomenė nori mąstyti neatšakingai, neįsipareigodama. Ar žmogus dar gali būti kuriančioji ir valdančioji jėga *per se*? Nesigilinsim į ontologinius šio klausimo aspektus, mums svarbi gyvenamojo meto konkretybė. Žmogaus egzistencijai netekus prasminių atramų, ar ne humanitarinė kultūra turi sąmoningai jas palaikyti, priminti ir kurti? „Galime kalbėti ar turime kalbėti? Modalumo laipsnis čia svarbus“³, – sako Viktorija Daujotytė.

Anot vieno prancūzų kritiko, išsitarusio apie mano mėgstamą rašytoją Marguerite Yourcenar, „ji niekina laimę ir jai priešpriešina tarnystę – tai turbūt tiksliausias žodis, apibrėžiantis jos asmenybę bei kūrybą“⁴. Ši charakteristika be jokių išlygų peradresuotina ir Kudirkai, ir, duokdie, visiems mums. Tarnystė, pareiga, įsipareigojimas, atsakomybė – apie tuos dalykus ir kalbu pirmiausia turėdama galvoje akademinę humanitarikos sferą ir mūsų bendruomenės rūpesčius. Kudirka per discipliną, įdiegtą Seinų kunigų seminarijoje, esą išmokęs grumtis su

2 Vytautas Rubavičius, *Neįvardijamos laisvės ženklas*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997, p. 76.

3 Viktorija Daujotytė, „Ar beturime, kas mums visiems būtų svarbu?“, *Colloquia*, Nr. 20, 2008, p. 152.

4 Marguerite Yourcenar, *Rytietiškos novelės*, iš prancūzų k. vertė Linas Rybelis, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008, ketvirtas viršelis.

„ištižimo“ pagunda, kurią Kavolis laiko „didžiausiu lietuvių charakterio vidiniu pavojumi“⁵. Ištižimas, pasyvumas, perdėta savikritika klestėte klesti ir dabar.

Mindaugas Kvietkauskas 2001 m. mėnraštyje *Metai* paskelbė straipsnį „Nenoriu neobaroko“, kur užčiuopė svarbią tautinio mentaliteto problemą – saviniekos pomėgį, orumo stoką, puvimo, irimo, degradacijos ir griuvimo vaizdinių eskalavimą grožinėje kūryboje ir žiniasklaidoje (lietuvių tapatybės studijos irgi nestokoja panašių negatyvių konotacijų: šiomet spalį seminare Nidoje dvidešimt užsienio vertėjų išgirdo, kokie lietuviai atsilikę, naivūs, barbariški – suintriguotas Rafas Reyskensas iš Nyderlandų net paprašė pagoniškų ar kokių „atsilikėliškų“ kūrinių vertimui). „Vis ieškau mūsų literatūrinėje kūryboje ir spaudoje pagaliau savo jėgom patikėjusios, drąsios renesansinės mąstysenos. Nenoriu neobaroko“⁶, – rašė Kvietkauskas vos peržengus *milenumo* slenkstį. Patikėti savo jėgomis! „Gintis, apsispręsti ir veikti“ – tik tokia galimybė humanitarams išlikti mobiliems (kažkodėl prisiminiau šį Birutės Pūkelevičiūtės romanų dialogijos devizą, išgelbėjusį jaunas karo žeidžiamas merginas).

Stebėtinai daug gali net vienas žmogus. Aktorė Virginija Kochanskytė parengė programą iš Kudirkos kūrybos „Žmogaus misterija: dedikacija dr. Vincui Kudirkai“ ir su pianiste Vaiva Purlyte ją atlieka provincijos mokyklose. Pianistas Kasparas Uinskas taip pat eina į mokyklas ir bando sudominti jaunąją kartą klasišine muzika. Lietuvos ambasados Maskvoje kultūros atašė Juozas Budraitis inicijavo leidybinį projektą „Baltrus“, kuris buvo vykdomas leidykloje „Novoje izdatelstvo“ (projektą parėmė ir baltistikai prijaučiantys Maskvos slavistai). Su „Baltrus“ ženklu rusų kalba išleista nemažai lietuvių autorių knygų: Jurgio Baltrušaičio tritomis, Donatos Mitaitės monografija *Tomas Venclova*, dvikalbis Venclovos poezijos rinkinys ir jo straipsniai apie Josifą Brodskį, Edvardo Gudavičiaus *Lietuvos istorija*, Antano Škėmos *Balta drobulė*, Jurgio Kunčino proza, Justino Marcinkevičiaus, Marcelijaus Martinaičio, Aido Marčėno poezija. Pagrindinis visų šių darbų stūmoklis buvo leidyklos redaktorius Jevgenijus Permiakovas, 46 metų Tartu mokyklos auklėtinis, Jurijaus Lotmano mokinys ir leidėjas iš Dievo malonės. Bet štai Permiakovas 2007-ųjų gegužę žūsta autokatastrofoje ir viskas kardinaliai pasikeičia. Vertėjo Georgijaus Jefremovo teigimu, „Baltrus“ programa beegzistuoja tik popieriuose, lietuvių knygų leidyba baigėsi, mechanizmas sustojo.

5 Vytautas Kavolis, *op. cit.*, p. 44.

6 Mindaugas Kvietkauskas, „Nenoriu neobaroko“, *Metai*, 2001, Nr. 2, p. 114.

Asmenybių ir atsakingų individų poreikis yra didžiulis.

Deja, galimi pretendentai randa daugybę priežasčių atsakyti būti skyrių, projektų, tarybų, komisijų, programų vadovais, organizatoriais, vyriausiais redaktorais ir pan., kaip kad dabar, sako jaunimas, išlaksto į šalis būsimos nuotakos, kai reikia gaudyt jaunosios puokštę. Esu laisvas, turiu individualių planų, esu pats sau – esminė deklaruojama nuostata. Bendruomeniniai įsipareigojimai kai kam primena gentinius laikus ar priverstinį sovietmečio kolektyvizmą. Tai liudija kad ir toks mažmožis kaip žanrų pasiskirstymas. Antai jau dešimtmetį klesti esė, skelbianti, kaip Aš rūpiu pats sau: mano katinas, mano eilės, mano liūdesiai ir mano arbatos puodelis ar vyno kvapas, bet ne valstybės ir visuomenės būvis. Kudirkos kaip klasiško publicisto tradicija šiuo metu pridususi. Pilietiška publicistika yra pasitraukusi į nuošales ir net degradavusi. Užtat puikuojamasi asocialumu, kurį liudija hipertrofuota *ego* raiška esė ir prozoje. Vienas įtakingiausių rašytojų Andrius Jakučiūnas pokalbyje „Laiko dvasia šiuolaikinėje lietuvių literatūroje“ pripažįsta: „Ko negaliu apkęsti literatūroje, tai socialinės problematikos. Tai – mirtis literatūrai. Socialinio angažuotumo nelaikau menu.“⁷

Klaipėdos universiteto dėstytojos dr. Janina Bukantienė ir habil. dr. Ona Tijūnėlienė apklausė beveik 300 humanitarinių ir socialinių mokslų studentų apie Kudirkos vertybių sklaidą jų gyvenime. Sociologinis tyrimas parodė, kad jie viso labo moka „Tautišką giesmę“ kaip valstybinį himną, bet apie Kudirkos veiklą, idealus bei vertybes beveik nieko nežino, o juolab nežada jomis vadovautis. Jaunų žmonių aksiologijos skalėje jos užima 0,1–0,3 %. VU medicinos prof. Gintautas Česnys, Labdaros ir paramos fondo Kudirkos vardui įamžinti vadovas, teigia, kad nors nueiti tikri kančių keliai, devynerius metus (!) Vilniuje statomas paminklas Kudirkai šį gruodį, jo 150-mečio sukakties dieną, dar nebus atidengtas. Nespėta.

Tai liudija tam tikras bendras mūsų viešosios erdvės pasaulėžiūrinių ir intelektualinių nuostatų tendencijas. Į neišvengiamą globalizacijos glėbį einame su aiškėmis savimonės properšomis.

Lietuvoje jau senokai stinga XIX a. specialistų literatūrologų (LLTI nepavyko suformuoti šio laikotarpio tyrimų skyriaus, nėra kam rašyti tekstų XIX a. literatūros istorijoms, enciklopedijoms, nei kam jų kvalifikuotai redaguoti), nes

7 „Laiko dvasia šiuolaikinėje lietuvių literatūroje: Andrius Jakučiūnas, Danielius Mušinskas, Vytautas Rubavičius, Jūratė Sprindytė, Regimantas Tamošaitis“, *Metai*, 2008, Nr. 3, p. 104.

seniai nebėra nei magistrantų, nei doktorantų, besidominčių Kudirkos laikotarpiu. Trūksta tekstologų ir gerų grožinio bei mokslinio teksto redaktorių, merdi literatūrologinė baltistika, akademiinių žurnalų prestižai valdininkų dėka tapo tokie pat svyruojantys kaip akcijų biržos. Literatūrologai nelabai nori pripažinti, kad kiekviena metodologija – tai ir ideologijos dalis. Silpnam tekstui tinka stiprios metodologijos⁸. Be to, pastaruoju metu humanitarus ištiko programinio-projektinio gyvenimo bumas, baigias pakeisti mokslinį susikaupimą verslumo įgūdžiais. „Reikia naujų idėjų, tikėjimo ir talento. Kas finansavo lietuvių meną Baranausko, Kudirkos ir Čiurlionio laikais?“⁹ – visai neretoriškai klausė Albertas Zalatorius. Paneigus kūrėją, autorių, asmenybiškumą, aksiologiją, estetinę meno vertę, pasaulis tiesiog mūsų akyse ėmė sparčiai lėkštėti.

Baigdama pacituosiu vieną Arūno Sverdiolo mintį apie posovietinės visuomenės ypatumus: „Mūsų sąlygomis šis postmodernusis horizontalizuojantis ‚bet kas tinka‘ ir ‚draudžiama drausti‘ užsikloja ant substratinio provincinio nereiklumo ir todėl įgyja daug didesnę jėgą negu ten, kur jis užsikariauja sau vietą kovodamas su vertikalumu ir elitizmu“¹⁰. Taigi – jei išsižadame anksčiau minėtų dalykų, tada „tinka bet kas“. O kad Rytų Europoje vertikalumas ir elitizmas buvo nuolat niokojami, *Colloquia* adresatui priminti nereikia.

Visuomenė ir idealistas. Juk kai būna sunku – idealistų kaipmat prireikia. Idealistas miršta vienas ir vienišas. Bet, pasiremiant Vandos Zaborskaitės mintimi, dalyvaudami tautos kultūroje, laimime tvirtą jungtį tarp gyvųjų ir mirusiųjų – tautos kultūroje visi išlieka gyvi.

8 Viktorija Daujotytė, *Sauganti sąmonė*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007, p. 58.

9 Albertas Zalatorius, *Literatūra ir laisvė: Kritika/esė/pokalbiai*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 76.

10 Arūnas Sverdiolas, *Lėkštutėlė lėkštelė: Keli dabartinės Lietuvos viešosios erdvės ypatumai*, Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 34.